

การเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิง: ปัญหาสำคัญที่สังคมละเลย

ศรินยา สี่มา

นิติกรชำนาญการพิเศษ

กลุ่มงานบริการวิชาการ 1 สำนักวิชาการ

สิทธิมนุษยชน (Human Rights) เป็นประเด็นที่ประเทศต่าง ๆ ให้ความสำคัญ และพยายามผลักดันให้ทุกประเทศยอมรับและปกป้องคุ้มครองไม่ให้เกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชนในประเทศของตน ดังจะเห็นได้จากความร่วมมือของประเทศต่าง ๆ ในการจัดทำปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights - UDHR) ซึ่งถือเป็นการวางรากฐานด้านสิทธิมนุษยชนที่สำคัญอย่างยิ่ง และต่อมาได้มีการจัดทำข้อตกลงระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนขึ้นอีกหลายฉบับ เช่น อนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติในทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination - CERD) จัดทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 อนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women - CEDAW) จัดทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2522 และอนุสัญญาต่อต้านการทรมานและการประติบัติหรือการลงโทษที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือที่ย่ำยีศักดิ์ศรี (Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment - CAT) จัดทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2527 เป็นต้น เพื่อปกป้องคุ้มครองสิทธิของปัจเจกชนในด้านต่าง ๆ ไม่ให้ถูกละเมิดทั้งจากปัจเจกชนด้วยกันเองและจากรัฐซึ่งมีอำนาจเหนือกว่า

พันธกรณีของประเทศไทยเกี่ยวกับการเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงตามข้อตกลงระหว่างประเทศ

ในปัจจุบันประเทศไทยเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาหลักที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชน จำนวน 7 ฉบับ คือ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights - ICCPR) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights - ICESCR) อนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติในทุกรูปแบบต่อสตรี (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women - CEDAW) อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of the Child - CRC) อนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติในทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination - CERD) อนุสัญญาว่าด้วยการต่อต้านการทรมานและการประติบัติหรือการลงโทษอื่นที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือย่ำยีศักดิ์ศรี (Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment - CAT) และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ (Convention on the Rights of Persons with Disabilities - CRPD) ส่งผลให้ประเทศไทยมีพันธกรณีทั้งทางพฤตินัยและนิตินัยที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขกติกาต่าง ๆ ที่มีอยู่ รวมทั้งกำหนดแนวทางปฏิบัติให้สอดคล้องกับอนุสัญญานั้น เช่น ตรากฎหมายอนุวัติการอนุสัญญา ตรากฎหมายขึ้นใหม่หรือปรับปรุงกฎหมายเดิมที่มีอยู่ให้สอดคล้องกับบทบัญญัติของอนุสัญญา เป็นต้น

การเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิงเป็นหลักการด้านสิทธิมนุษยชนประการหนึ่งที่ได้รับการรับรองไว้ใน ข้อตกลงระหว่างประเทศหลายฉบับ คือ

1. ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights - UDHR)

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเป็นการวางหลักการพื้นฐานด้านสิทธิมนุษยชนให้กับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก โดยประเทศไทยให้การรับรองปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2491 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนได้กำหนดหลักการสำคัญในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงความยุติธรรมไว้ว่า ทุกคนเสมอภาคกันตามกฎหมายและมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองของกฎหมายเท่าเทียมกัน โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ มีสิทธิที่จะได้รับการเยียวยาอันมีประสิทธิผลจากศาลที่มีอำนาจแห่งรัฐต่อการกระทำอันล่วงละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานซึ่งตนได้รับตามรัฐธรรมนูญหรือกฎหมาย มีสิทธิในความเสมอภาคอย่างเต็มที่ในการได้รับการพิจารณาคดีที่เป็นธรรมและเปิดเผยจากศาลที่อิสระ และไม่ลำเอียงในการพิจารณาคดี ตลอดจนผู้ถูกกล่าวหาทางอาญามีสิทธิได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ามีความผิดตามกฎหมาย และจะถูกตัดสินว่ามีความผิดทางอาญาอันเนื่องจากการกระทำหรือการละเว้นใดที่กฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในขณะกระทำความผิดไม่ได้กำหนดเป็นความผิดไม่ได้ อีกทั้งจะกำหนดโทษที่หนักกว่าโทษที่ใช้บังคับอยู่ในขณะที่ได้กระทำความผิดไม่ได้เช่นเดียวกัน

2. กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights - ICCPR)

ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2539 และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2540 กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองได้กำหนดหลักการสำคัญในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงความยุติธรรมไว้ว่า รัฐภาคีจะต้องดำเนินการให้เกิดหลักประกันในการปกป้องคุ้มครองสิทธิที่จะมีชีวิต ห้ามจับกุมคุมขังบุคคลใดโดยมิได้ทำผิดกฎหมาย ต้องปฏิบัติต่อผู้ถูกจับกุมด้วยมนุษยธรรม และต้องให้ความเสมอภาคในด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมแก่ทุกคนอย่างเท่าเทียมกันโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ รวมทั้งการยกเลิกโทษประหารชีวิตด้วย

3. อนุสัญญาว่าด้วยการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women - CEDAW)

อนุสัญญาว่าด้วยการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ เป็นอนุสัญญาที่มุ่งหมายที่จะให้ความคุ้มครองสิทธิของผู้หญิงในเรื่องต่าง ๆ เป็นสำคัญ โดยรัฐภาคีมีพันธกรณีที่จะต้องจัดการเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิงสร้างความเท่าเทียมกันระหว่างผู้ชายและผู้หญิงในด้านต่าง ๆ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ สังคม การจ้างงาน ป้องกันการใช้ความรุนแรงกับผู้หญิง และความเท่าเทียมกันทางกฎหมายโดยเฉพาะในด้านกฎหมายแพ่ง และกฎหมายครอบครัว ซึ่งเป็นหลักประกันความเท่าเทียมกันในชีวิตส่วนบุคคล

ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีของอนุสัญญาว่าด้วยการเลือกปฏิบัติต่อสตรีทุกรูปแบบ เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2528 และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2528 นอกจากนั้นแล้ว ประเทศไทยยังได้เข้าเป็นภาคีพิธีสารเลือกรับว่าด้วยการรับข้อร้องเรียน (Optional Protocol to the CEDAW) ของอนุสัญญาฉบับนี้ด้วย

การดำเนินการของประเทศไทยในการให้ความคุ้มครองและให้หลักประกันแก่ผู้หญิงในการเข้าถึงความยุติธรรมนั้น ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญและดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยได้บัญญัติรับรองเรื่องนี้ไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยหลายฉบับ* มีการตรากฎหมายขึ้นใหม่และปรับปรุงกฎหมายเดิมที่มีผลใช้บังคับอยู่ เพื่อให้ผู้หญิงสามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างเต็มที่ เช่น การตราพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ. 2550 เพื่อคุ้มครองผู้หญิงจากความรุนแรงในครอบครัว การแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กำหนดให้การถามปากคำผู้เสียหายซึ่งเป็นหญิงในคดีความผิดเกี่ยวกับเพศให้ทำโดยพนักงานสอบสวนหญิง และให้บุคคลที่ผู้เสียหายต้องการสามารถอยู่ร่วมด้วยในการถามปากคำได้ การตราพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้าประเวณี พ.ศ. 2539 และพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ. 2551 เพื่อปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่มีอยู่เดิมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ปกป้องคุ้มครองผู้หญิงจากการถูกล่อลวงมาค้าประเวณี การบังคับใช้แรงงาน และการค้ามนุษย์มากยิ่งขึ้น อีกทั้งเปิดโอกาสให้ผู้หญิงที่ตกเป็นเหยื่อมีโอกาสได้รับการฟื้นฟูจิตใจ ฝึกอบรม และพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นด้วย

ปัญหาการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของผู้หญิงที่เกิดขึ้นในประเทศไทย

แม้ประเทศไทยได้ให้การรับรองและคุ้มครองผู้หญิงให้สามารถเข้าถึงความยุติธรรมด้วยการเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาหลักด้านสิทธิมนุษยชน ปรับปรุงกฎหมาย กำหนดนโยบายและแนวปฏิบัติให้สอดคล้องกับหลักการด้านสิทธิมนุษยชนแล้วก็ตาม แต่ในความเป็นจริงยังพบว่า ผู้หญิงยังคงไม่สามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีความรุนแรงในครอบครัวและการกระทำความผิดทางเพศ ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาหลายประการ คือ

1. ความยากจน

ความยากจนเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อ การเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิง เนื่องจากกระบวนการยุติธรรมของรัฐ มีขั้นตอนที่ยุ่งยาก ซับซ้อน ใช้เวลานาน ต้องจ้างทนายความในการต่อสู้คดี จึงมีค่าใช้จ่ายสูง แม้ว่าประเทศไทยจะมีระบบที่จะช่วยเหลือให้คนยากจนสามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้ด้วยการขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถา หรือการจัดตั้งกองทุนยุติธรรม เพื่อช่วยเหลือประชาชนในการต่อสู้คดี ก็ยังไม่สามารถทำให้ผู้หญิงที่มีฐานะยากจนเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างเต็มที่

2. การขาดความรู้ด้านกฎหมาย

การขาดความรู้ด้านกฎหมาย ส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญหาความยากจน ทำให้ผู้หญิงโดยเฉพาะที่อาศัยอยู่ในชนบทขาดโอกาสทางการศึกษา ประกอบกับหน้าที่ทางสังคมในการทำหน้าที่ภรรยาและ

---

* รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 30 กำหนดให้บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย และได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน และชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้กำหนดในลักษณะเดียวกัน และได้กำหนดเพิ่มเติมโดยห้ามมิให้ทำการใด ๆ อันเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมือง

มารดา ต้องทำงานหารายได้มาใช้จ่ายในครอบครัว ทำให้ไม่มีเวลาศึกษาหาความรู้ทางกฎหมายเพิ่มเติม หรือมีความรู้บ้างเพียงผิวเผิน ไม่ทราบถึงรายละเอียดและเนื้อหาของกฎหมายเท่าใดนัก อีกทั้งภาครัฐเองก็ไม่ได้มีการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของผู้หญิงเท่าที่ควร จึงทำให้ผู้หญิงยังคงไม่สามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างแท้จริง (ยศวดี นิรารมย์, 2554, น.93-94)

3. กระบวนการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนไม่มีประสิทธิภาพ

แม้รัฐจะจัดให้มีกระบวนการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนหลายมาตรการก็ตาม แต่ก็ยังไม่เอื้ออำนวยให้ผู้หญิงเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างเต็มที่เท่าใดนัก อาทิ การขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถา ในคดีแพ่งก็มีขั้นตอนที่ยุ่งยากในการร้องขอ ผู้ยื่นคำขอมีภาระต้องพิสูจน์ความยากจน เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้คู่ความโต้แย้งได้ และแม้จะได้รับความช่วยเหลือก็เป็นเพียงได้รับสิทธิยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลเท่านั้น (กิตติพงษ์ กิตติยารักษ์, 2546, น.64) คู่ความยังคงต้องชำระเงินค่าใช้จ่ายอื่น ๆ อยู่ การจัดตั้งกองทุนยุติธรรม เพื่อช่วยเหลือประชาชนในการต่อสู้คดี ก็ยังมีงบประมาณไม่เพียงพอที่จะให้การช่วยเหลือผู้ได้รับความเดือดร้อนได้ทุกคน อีกทั้งการพิจารณาให้ความช่วยเหลือใช้เวลานาน (สุนทร สกลลักษมีกุล, 2555, น.6) การให้ความช่วยเหลือในการจัดหาทนายความให้แก่ผู้หญิงที่ตกเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา ยังไม่สามารถช่วยเหลือให้ผู้หญิงเข้าถึงความยุติธรรมได้ เนื่องจากทนายความที่รัฐจัดหาให้เป็นลักษณะของทนายความขอแรงซึ่งมีประสบการณ์น้อย ค่าตอบแทนที่ได้รับน้อยกว่าค่าตอบแทนจากคดีที่ได้รับการว่าจ้างโดยตรงจากคู่ความ ทนายความขอแรงจึงมักไม่ทุ่มเทในการต่อสู้คดีเท่าใดนัก (ชีพ จุลมนต์, 2556, น.14-16)

4. ทศนคติของสังคม

สังคมไทยได้รับอิทธิพลของแนวความคิด “ปิตาธิปไตย” (Patriarchy) หรือ “ชายเป็นใหญ่” ค่อนข้างมาก ซึ่งแนวความคิดนี้ได้ถูกสะท้อนให้เห็นผ่านสิ่งต่าง ๆ ทั้งในทางการเมือง การปกครอง ศาสนา วรรณคดี และแบบเรียนในสถานศึกษา สังคมไทยจึงให้คุณค่ากับผู้ชายมากกว่าผู้หญิง ผู้ชายจะมีอำนาจในการตัดสินใจและเป็นผู้นำผู้หญิงในหลาย ๆ มิติ (สุวรรณณี ลัคนวณิช, 2554, น.56-57) อีกทั้งทัศนคติเกี่ยวกับเพศวิถีที่สังคมมองว่า ผู้หญิงเป็นเพียงสมบัติของผู้ชาย เป็นวัตถุทางเพศ (sexual object) ที่สามารถซื้อได้ด้วยเงินตรา (สุชีลา ต้นชัยนนท์, 2540, น.40) ผู้หญิงจึงถูกคาดหวังจากสังคมว่าจะต้องเป็นกุลสตรี เป็นภรรยา และแม่ที่ดี ไม่ขาดตกบกพร่องในการดูแลครอบครัว ดังนั้น การที่ภรรยาถูกสามีทำร้ายหรือผู้หญิงถูกล่วงละเมิดทางเพศ จึงมักถูกมองว่าสาเหตุเกิดขึ้นจากตัวผู้หญิงเองที่บกพร่องในการดูแลครอบครัว หรือประพฤติตัวไม่เหมาะสม ทำให้ผู้หญิงไม่ได้รับการคุ้มครองจากสังคมเท่าที่ควร

5. ทัศนคติของเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ทัศนคติของเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นอุปสรรคสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงไม่สามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้ ดังจะเห็นได้จากกรณีของความรุนแรงในครอบครัว บ่อยครั้งที่ผู้หญิงที่ถูกสามีทำร้ายร่างกายไม่ได้รับความสนใจจากตำรวจเมื่อมาแจ้งความร้องทุกข์ เนื่องจากตำรวจส่วนใหญ่มีทัศนคติว่า การระงับเหตุความรุนแรงในครอบครัวเป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่สำคัญ และเป็นเรื่องภายในครอบครัวที่คนนอกไม่ควรไปยุ่งเกี่ยว (วัชรินทร์ ปัจเจกวิญญูสกุล และคณะ, 2546, น.83-87) จึงพยายามผลักดันคดีความรุนแรงในครอบครัวให้ออกจากกระบวนการยุติธรรมด้วยการใช้วิธีการไกล่เกลี่ย อีกทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐยังขาดการรับรู้ด้านกฎหมายและขาดทักษะในการปฏิบัติงาน ทำให้ผู้หญิงไม่ได้รับความยุติธรรมอย่างเต็มที่ (ยศวดี นิรารมย์, 2554, น.29,99)

หรือในกรณีของความผิดเกี่ยวกับเพศ หากผู้หญิงซึ่งเป็นผู้เสียหายพยายามปกป้องสิทธิของตนเองโดยเก็บรวบรวมหลักฐานต่าง ๆ ไว้ เพื่อพิสูจน์การกระทำความผิด ผู้หญิงคนนี้นั้นกลับจะตกเป็นผู้ที่ถูกตรวจสอบเสียเอง ทั้งในชั้นตำรวจ อัยการ และศาล จึงทำให้ผู้หญิงส่วนใหญ่ตัดสินใจไม่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม

บทสรุปและข้อเสนอแนะของผู้ศึกษา

สิทธิในการเข้าถึงความยุติธรรม เป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่ได้รับการรับรองไว้ในตราสารระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนหลายฉบับ ซึ่งประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีด้วย ประเทศไทยจึงมีพันธกรณีที่จะต้องปกป้องคุ้มครองให้ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้โดยไม่ถูกจำกัดด้วยเพศ อายุ หรือศาสนา แต่ในความเป็นจริงแล้วกลับพบว่า ผู้หญิงในประเทศไทยไม่สามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างเต็มที่เท่าใดนัก ทั้งนี้เนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ ได้แก่ ความยากจน การขาดความรู้ด้านกฎหมาย กระบวนการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนยังไม่มีประสิทธิภาพ ทศนคติของสังคม และทัศนคติของเจ้าหน้าที่ของรัฐ จึงทำให้ผู้หญิงได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียมกันกับผู้ชายอยู่เสมอ ถึงแม้จะมีการตรากฎหมายรับรองสิทธิความเท่าเทียมกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชายออกมาใช้บังคับหลายฉบับก็ตาม ก็ยังคงไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้ ดังนั้น จึงควรมีการดำเนินการในด้านต่าง ๆ ให้มากขึ้น เพื่อส่งเสริมให้ผู้หญิงสามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างเต็มที่

การส่งเสริมให้ผู้หญิงสามารถเข้าถึงความยุติธรรมมากขึ้น มีแนวทางดังนี้

1. ให้ความสำคัญในการแก้ไขปัญหาความยากจนเพื่อให้ผู้หญิงมีโอกาสได้รับการศึกษามากขึ้น
2. เผยแพร่ประชาสัมพันธ์และให้ความรู้เกี่ยวกับมาตรการในการให้ความคุ้มครองสิทธิของผู้หญิงผ่านช่องทางต่าง ๆ ให้มากขึ้น เช่น การประชาสัมพันธ์ผ่านรายการวิทยุโทรทัศน์ การจัดทำหนังสือหรือแผ่นพับ และการจัดกิจกรรมให้ความรู้ เป็นต้น
3. ปรับปรุงขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมไม่ให้ยุ่งยากซับซ้อน และใช้เวลาในการพิจารณาคดีไม่นานเกินไป เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดี
4. ปรับปรุงกระบวนการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เช่น การจัดสรรงบประมาณให้แก่กองทุนยุติธรรมเพิ่มเติม และการส่งเสริมสนับสนุนให้หน่วยงานภาคเอกชนเข้ามา มีบทบาทในการช่วยเหลือประชาชนทางด้านกฎหมายเพิ่มขึ้น เป็นต้น
5. ปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในสังคมที่มีต่อผู้หญิง เพื่อให้ผู้หญิงได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันกับผู้ชาย
6. เพิ่มงบประมาณและบุคลากรให้เพียงพอต่อการให้ความช่วยเหลือผู้หญิงที่ถูกละเมิดสิทธิให้ได้รับการคุ้มครอง และการเยียวยาอย่างเหมาะสม
7. จัดการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิของผู้หญิงแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่อเพิ่มความรู้และทักษะในการปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของผู้หญิงจึงเป็นปัญหาที่สังคมต้องให้ความสำคัญและร่วมกันแก้ไขอย่างจริงจัง เพื่อให้ผู้หญิงได้รับการปกป้องคุ้มครองสิทธิอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กิตติพงษ์ กิตติยารักษ์. (2546). ยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบการยุติธรรมเพื่อคนจน ในกิตติพงษ์ กิตติยารักษ์ (บรรณาธิการ), **ระบบการยุติธรรมกับความยากจน: ยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบการยุติธรรมเพื่อคนจน** (น. 57-79). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- คณะกรรมการนิติศาสตร์สากล และมูลนิธิยุติธรรมเพื่อสันติภาพ. (2555). **การเข้าถึงความยุติธรรมของผู้หญิง: สำรองอุปสรรคและการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็น**. ม.ป.ท: ม.ป.พ.
- จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย. (2545). **ความยากจนกับการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม**. สืบค้น 6 กันยายน 2558 จาก <http://midnightuniv.org/midnight2545/newpage34.html>
- ชีพ จุลมนต์. (2556). **สิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา กรณีสิทธิของผู้ต้องหาและจำเลยในการได้รับความช่วยเหลือจากรัฐโดยการจัดหาทนายความช่วยเหลือทางคดี**. (หลักสูตรหลักกิตติธรรมเพื่อประชาธิปไตย). สำนักงานศาลยุติธรรม, วิทยาลัยรัฐธรรมนุญ.
- ยศวดี นีรารมย์. (2554). **การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของผู้หญิงที่ถูกกระทำความรุนแรงในครอบครัว**. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหิดล, บัณฑิตวิทยาลัย, ศิลปศาสตร์ (สิทธิมนุษยชนและการพัฒนา).
- วัชรินทร์ ปัจเจกวิญญูสกุล และคณะ. (2546). **การประเมินกระบวนการยุติธรรมในการคุ้มครองสวัสดิภาพบุคคลที่ได้รับความรุนแรงในครอบครัว**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเพื่อนหญิง.
- สุชีลา ตันชัยนนท์. (2540). **สถานการณ์โรคเอดส์: ความหมายของเพศธรรมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุนทร สกลลักษมีกุล. (2555). **“กองทุนยุติธรรม” อีสภาพของคนจนเมื่อตกเป็นผู้ต้องหา**. สืบค้น 1 กันยายน 2558 จาก <http://training.p3.police.go.th/doc2555/15-12-55-01/e01.pdf>
- สุวรรณณี ลัคณวณิช. (2554). **การส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายในระดับอุดมศึกษา**. **นักบริหารมหาวิทยาลัยกรุงเทพ**, 31(2), น. 55-62.

ภาษาอังกฤษ

Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. สืบค้น 3 กันยายน 2558 จาก

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=iv-9&chapter=4&lang=en

Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. สืบค้น 3 กันยายน 2558 จาก

<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>

International Covenant on Civil and Political Rights. สืบค้น 3 กันยายน 2558 จาก

<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/volume%20999/volume-999-1-14668-English.pdf>

Universal Declaration of Human Rights. สืบค้น 3 กันยายน 2558 จาก

<http://www.un.org/en/documents/udhr>